

ЕКОЛОГІЧНА РЕСТИТУЦІЯ ТА РЕКВАЛІФІКАЦІЯ ЗЕМЕЛЬ ЯК ІНСТРУМЕНТИ ПРОЗОРОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ АДАПТАЦІЇ ACQUIS ЄС

Наталія ПЕТРЕЦЬКА

*кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

Україна перебуває у процесі масштабної реформи щодо уніфікації господарського та земельного законодавства, спрямованої на дерегуляцію та адаптацію до стандартів ЄС. Норми Господарського кодексу інтегруються у Цивільний кодекс та спеціальні закони.¹ Земельний кодекс також зазнає суттєвих змін, щоб узгодити регулювання речових прав із *acquis* ЄС. Це означає нове бачення земельних та екологічних відносин, що базуватиметься на прийнятті законодавчих актів про речові права, які охоплюватимуть землю, нерухомість та природні ресурси.

Відсутність прозорих механізмів управління, корупційні практики у земельних відносинах та невиконання конституційних принципів (статті 13 і 14) створюють загрозу для екологічної безпеки. Це вимагає нових правових інструментів, здатних захистити права теперішнього і майбутніх поколінь на культурну та природну спадщину.

Такими інструментами можуть стати:

- екологічна реституція – повернення охоронного статусу територіям, незаконно виведеним із природоохоронного режиму;
- екологічна рекваліфікація – надання охоронного статусу там, де його не було через управлінські зловживання чи корупційні інтереси;
- екологічна інкорпорація – включення земель у природоохоронну мережу вперше, на основі нових критеріїв і планів розвитку.

Оскільки, реституція закріплена як один із способів відшкодування шкоди у Міжнародному праві відповідальності держав (проекти статей Комісії міжнародного права ООН). Реституція у міжнародному праві підкреслює принцип відновлення *status quo ante* – повернення до стану, що існував до порушення. Вона означає відновлення становища, яке існувало до порушення.² Наприклад, повернення території, відновлення

¹ Верховний Суд України. (2026, березень 27). *Прес-центр: новина №1869305*. Отримано з <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1869305/>

² United Nations, International Law Commission. (2001). *Draft articles on responsibility of States for internationally wrongful acts, with commentaries*. Yearbook of the International Law

правового статусу. У цьому сенсі екологічна реституція та рекваліфікація мають такі ключові наслідки: відновлення справедливості; встановлення особливого режиму використання приватних земель із природоохоронним значенням; запровадження прозорого управління через цифрове зонування, яке показує статус території («приватна охоронна зона») без розкриття персональних даних; інтеграція у європейську практику (*Natura 2000*)³, де приватні землі можуть мати охоронний статус і перебувати під спеціальним режимом.

Виходячи з цього, такі механізми можна розглядати як правовий інструмент відновлення охоронного статусу територій та екологічних прав громадян. У цьому контексті оживляються й набувають практичного змісту статті 13 та 14 Конституції України.

Стаття 13 Конституції України визначає землю як основне національне багатство, що перебуває під особливою охороною держави.⁴ Якщо охоронний статус не був наданий через зловживання чи непрозоре управління, застосовується рекваліфікація – тобто надання статусу вперше.

Таким чином, у конституційному вимірі норми, які раніше мали декларативний характер, набувають реального практичного значення.

Водночас реформа має загрозливий характер з точки зору охорони довкілля та гарантування екологічних прав. Простежується тенденція до надмірного розширення концесій та публічно-приватних партнерств без належних екологічних запобіжників. За умов високого рівня корупції такі інструменти можуть перетворитися на механізми непрозорого управління, де пріоритет прибутку витісняє охорону довкілля. Це створює реальну загрозу деградації природоохоронних територій, знищення біорізноманіття та втрати культурної природної спадщини.

У таких умовах бізнес-інтереси починають домінувати над суспільними, а екологічні стандарти відсуваються на другий план. Відсутність чітких правових гарантій та механізмів контролю може призвести до того, що природні ресурси будуть використовуватися як комерційний актив, а не як національне багатство, що перебуває під особливою охороною держави. Це суперечить конституційним принципам та європейським екологічним стандартам.

Саме тому екологічна реституція та рекваліфікація мають стати противагою цим негативним тенденціям. Вони здатні забезпечити баланс між економічними інтересами та екологічними правами, створити правові запобіжники проти зловживань і гарантувати, що навіть у рамках концесій чи публічно-приватних партнерств

Commission, 2001, Vol. II (Part Two). Retrieved March 27, 2026, from https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_6_2001.pdf

³ European Environment Agency. (n.d.). *Natura 2000 network viewer*. European Commission. Retrieved March 12, 2026, from <https://natura2000.eea.europa.eu/>

⁴ Верховна Рада України. (1996). *Конституція України*. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року (зі змінами). Отримано 27 березня 2026 року з <https://www.president.gov.ua/documents/constitution>

природоохоронні території залишатимуться під особливим режимом охорони.

Європейський досвід підтверджує необхідність таких механізмів. Наприклад, у системі *Natura 2000* значна частина територій перебуває у приватній власності, але вони охороняються завдяки спеціальним правовим режимам. Близько половини територій мережі перебувають у приватній власності, але вони охороняються через обов'язкові вимоги Директиви про середовища існування (92/43/ЄЕС) та Директиви про птахів (79/409/ЄЕС).⁵ Це показує, що навіть за участі бізнесу можливо забезпечити збереження довкілля, якщо існують чіткі правові рамки та механізми контролю. Для України екологічна реституція може стати саме тим інструментом, який не дозволить реформі перетворитися на процес комерціалізації природи, а навпаки – забезпечить реальне втілення принципів сталого розвитку.

Оскільки в українському праві реституція традиційно застосовується переважно у цивільно-правовому контексті – як наслідок недійсності правочинів, витребування майна чи повернення речей, набутого без достатньої правової підстави, – її концептуальне поширення на екологічну сферу є логічним і своєчасним кроком. Саме у сфері земельних та речових прав, де активно впроваджуються концесії та публічно-приватні договори, виникає найбільший ризик комерціалізації природних ресурсів без належних екологічних гарантій. Тому застосування реституції як механізму повернення земель чи територій у природоохоронний статус може стати важливим правовим інструментом, що органічно узгоджується з положеннями Цивільного кодексу та водночас відповідає європейським стандартам.

Екологічна реституція та рекваліфікація земель у такому розумінні формують новий правовий інститут, який виходить за межі класичного цивільного права і забезпечує прозоре управління територіями, відновлення охоронного статусу та інтеграцію України в європейську екологічну мережу. Це дозволяє не лише оживити конституційні принципи, закріплені у статтях 13 і 14 Конституції України, але й надати їм практичне наповнення у сучасному контексті реформ.

Таким чином, екологічна реституція стає універсальним механізмом, що поєднує цивільно-правові інструменти з екологічними гарантіями, створює запобіжники проти зловживань і забезпечує баланс між економічними інтересами та правами громадян на культурну і природну спадщину. Її впровадження може закласти основу для сталого післявоєнного розвитку України, де охорона довкілля розглядається не як перешкода економічному зростанню, а як його необхідна умова та стратегічний ресурс.

⁵ European Commission. (n.d.). *Natura 2000: Protecting Europe's biodiversity*. Retrieved March 17, 2026, from https://environment.ec.europa.eu/topics/nature-and-biodiversity/natura-2000_en